

УДК 378.14

Ю. В. ОРЕЛ-ХАЛІК

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО НАСТУПНОСТІ ЯК ОДНОГО З ПРОВІДНИХ ЧИННИКІВ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА

У статті розглянуто філософсько-педагогічний підхід до наступності як одного з провідних чинників фахової підготовки майбутнього медичного працівника. Здійснено спробу проаналізувати необхідність упровадження наступності між середньою загальноосвітньою, професійно-технічною та вищою школами для якісної підготовки фахівця.

Ключові слова: наступність, педагогічне явище, вищий заклад освіти МОЗ України.

Сучасний випускник вищого медичного закладу освіти МОЗ України повинен володіти не тільки фаховими знаннями, вміннями та навичками, а й опанувати загальну культуру, культуру професійного спілкування зокрема. Про формування культури молоді в умовах середньої загальноосвітньої, професійно-технічної та вищої школи написано чимало. У цій галузі нагромаджено великий досвід, запропоновано низку новітніх методик навчання й виховання, що безпосередньо стосуються формування загальної культури особистості, а саме викладання навчальних дисциплін, проведення різноманітних позааудиторних заходів, спрямованих на підвищення культурного рівня молоді. На жаль, при впровадженні в реальний навчально-виховний процес вони часто не дають очікуваних результатів, переважно через те, що не витримують вимог наступності в навчанні й вихованні при переході з класу в клас, з курсу на курс, а особливо – зі школи до ВНЗ, училищ, технікумів, інших спеціалізованих навчальних закладів. Якщо при вивченні “змістових” дисциплін (математики, фізики, історії тощо) вимоги наступності здебільшого витримуються досить чітко, то при освоєнні дисциплін виховного (зокрема, культурологічного) спрямування, а особливо при організації та здійсненні виховного процесу як такого, згаданих вимог дотримуються рідко: при переході до інших класів, а тим більше – до інших навчальних закладів змінюються класні керівники, наставники, виховні традиції, методи й засоби виховання тощо, а від цього, насамперед, залежить і зміст виховної роботи, підходи до неї, врешті-решт, її спрямованість, і про наступність її здебільшого забувають [1, с. 125]. Однак саме тут є великий, донині ще не вичерпаний резерв підвищення її ефективності, у тому числі й у подальшому формуванні професійної культури особистості.

Мета статті – обґрунтувати необхідність упровадження наступності як одного з провідних чинників у формуванні професійної культури майбутніх медичних працівників.

Як універсальне педагогічне явище, наступність є встановленням необхідного зв'язку й доцільного співвідношення між частинами (елементами, розділами) предмета (внутрішньопредметні зв'язки) і між предметами, які причетні до формування загальної та професійної культури (міжпредметні

зв'язки). У сучасних педагогічних дослідженнях і на практиці наступність розглядають у межах однієї освітньої системи – школи або вищого навчального закладу. Лінія ж наступності, як уже зазначалося, може бути не тільки в межах однієї системи, а й вертикальною – між школою та ВНЗ, технікумом, училищем тощо.

У педагогічній теорії наступність пронизує зміст середньої та вищої освіти, методика викладання, поєднання компонентів навчально-виховного процесу та його ланок. Наступність характеризує вимоги, що висуваються до знань і вмінь учнів чи студентів на кожному етапі навчання у школі та закладах вищої освіти, форм, а також методів і прийомів пояснення нового навчального матеріалу як з боку вчителів, так і з боку авторів програм і підручників. Так, наступність у розподілі й послідовності матеріалу забезпечує просування учнів і студентів від абстрактного до конкретного, від простого до складного, від нижчого до вищого. Адже при застосуванні наступності як умови ефективного навчання мають місце два взаємопов'язані фактори, без яких воно неможливе: один із них стосується змісту, а інший – логіки відповідного навчального предмета.

Це, зокрема, унеможлиблює подання змісту певної галузі знання в усій його конкретності – зміст науки вимагає в цьому випадку дидактичної переробки, враховуючи форми подачі (унаочнення, доведення, порівняльний аналіз) і виклад у формі сходження від простого до складного в строгій послідовності, що й забезпечує наступність.

Це вельми важлива обставина, яку не завжди враховують, особливо у вищих навчальних закладах, де більшість викладачів є водночас науковцями, які забувають про суттєву відмінність між науковим предметом (наукою як такою) і навчальною дисципліною. Зрозуміло, що за своїми змістовими характеристиками наукова й навчальна дисципліни загалом мають збігатися, за винятком трьох обставин. По-перше, навчальна дисципліна не повинна (та й не в змозі) претендувати на виклад усього розмаїття проблем, точок зору, наукових суперечок, які супроводжують її розвиток як науки; вона повинна обмежуватись викладом головного й усталеного, що не суперечить вимозі проблемного викладу матеріалу.

По-друге, вона повинна подавати матеріал у формі, яка забезпечує, окрім суто освітніх, і виховні цілі в ході навчального процесу. А це, зокрема, передбачає, що при викладанні будь-якої навчальної дисципліни постають специфічні проблеми методів, форм, засобів і педагогічних умов формування професійної культури у ході навчально-виховного процесу, а також умінь і навичок їх застосування в аксіологічній діяльності.

По-третє, будь-яка навчальна дисципліна буде вирізнятися й структурою свого змісту. У ході її розвитку як науки всі атрибутивні характеристики її предмета й усі сутнісні його чинники досліджують більш-менш одночасно. Так, у реальному процесі розвитку науки не буває так, що спочатку досліджують тільки історичні засади предмета й лише після того, як вони вичерпані, переходять, наприклад, до дослідження його психологічних за-

сад, а далі, після вичерпання останніх, – до соціологічних або культурологічних засад. При викладі ж системи знань про предмет у навчальному курсі має місце, як правило, вищезазначене послідовне структурування навчального матеріалу: окремі ознаки, характеристики, сторони, чинники предмета тут виступають як окремі відносно завершені й послідовно розміщені розділи або теми лекцій чи уроків, вони є окремими навчальними модулями певного навчального курсу.

Наступність реалізується не лише в лінійному, а й у концентричному розташуванні матеріалу. Наступність забезпечується доцільним розподілом навчального часу, взаємодією форм навчання, методів та засобів його для вироблення розумових і практичних навичок. Зокрема, вона передбачає певну пропорційність змісту та обсягу навчального часу, елементів нового матеріалу та його повторення [4, с. 29].

За умов застосування наступності як чинника ефективного навчання реалізуються два фактори, без яких воно неможливе: послідовне обґрунтування тих чи інших положень курсу безпосередньо в самому процесі пізнавально-навчальної діяльності й осягнення логіки відповідного навчального предмета. Дія першого чинника (щодо змісту) знаходить вираження у самій побудові навчального предмета: поняття, закони і принципи, а також факти, що становлять основу предмета, розташовуються в такій послідовності, яка забезпечує поступове розгортання змісту; тут наступне органічно поєднується з попереднім, впливає із нього, тим самим обґрунтовує його й саме обґрунтовується усім попереднім, раніше вивченим змістом цього курсу. Дія ж логіки, як другого чинника, визначає закономірності процесу засвоєння знань. Ці закономірності значною мірою зумовлені специфікою людського відображення дійсності, зокрема мислення. Тому зміст навчальної дисципліни, як уже зазначалось, вимагає дидактичної переробки, враховуючи форми його подання (уточнення, доведення, порівняльний аналіз тощо) [6, с. 123].

Наступність вимагає також не лише внутрішньопредметних, а й міжпредметних зв'язків на рівні програм і підручників, а в ході практичного викладання – на рівні контактів між викладачами споріднених предметів у школі і ВНЗ (наприклад, між учителями української, російської й іноземної мов, викладачами іноземної мови та гуманітарних дисциплін у ВНЗ).

Послідовне забезпечення наступності тісно пов'язане з такою моделлю викладання в межах предмета, за якою окремі теми не розглядають ізольовано одну від одної, а вивчають у такій послідовності та взаємозв'язку, що дає змогу при оволодінні кожною поточною темою покладатись не лише на минуле й відоме, а й широко орієнтуватись на оволодіння наступними темами.

На філософському рівні феномен наступності досліджують у межах діалектики як загальнофілософської теорії розвитку, а також теорії пізнання, зокрема, діалектичної логіки як вчення про загальні закономірності теоретичного відображення дійсності. Безпосередньо наступність пов'язана з дією закону заперечення, що є його характерною рисою. Діалектичне заперечення, як зазначав Гегель, має здійснюватися таким чином, щоб при пе-

реході до наступного етапу розвитку предмета було збережено все позитивне, раціональне від його попереднього стану – саме воно (позитивне) є тією основою, базою, на якій ґрунтуються і вибудовуються всі ті нові риси та якості, яких предмет набуває за подальшого свого розвитку. Якби не було цієї бази, то не було б і подальшого прогресивного руху вперед, переходу до вищого рівня організації предмета. Наступність, таким чином, тут виступає як необхідна, атрибутивна умова прогресивного розвитку. У науковому пізнанні, згідно з теорією пізнання – гносеологією, наступність ґрунтується на тому, що в кожній відносній істині є елементи абсолютної істини, які в ході розвитку науки не відкидаються, а, навпаки, нарощуються, конкретизуються, збагачуються новими положеннями, новими елементами та зв'язками, чим забезпечується проникнення в глибини предмета, осягнення фундаментальних основ буття.

Сучасний дослідник цього питання В. А. Гаврилук пропонує розрізняти два типи розвитку – субстанціальний і акцидентальний, кожному з яких властивий свій вид діалектичного заперечення [2, с. 72]. Для акцидентального типу розвитку характерне заперечення, при якому відбувається самознищення явища (або його знищення під дією зовнішніх чинників), його місце посідає інше, якісно нове – наступності тут по суті немає. У науці таке буває, наприклад, при зіткненні різних думок, позицій, точок зору, окремих концепцій одного й того самого явища, кожна з яких однобока: один автор пропонує одне, другий – інше тощо, спочатку переважає одна точка зору, згодом її відкидають, підтримують іншу, а, врешті-решт, обидві вони виявляються однобокими, вони зникають, вичерпавши себе, а їх “раціональне зерно” синтезується у якійсь новій, третій точці зору.

Принципово іншу картину спостерігаємо при субстанціальному типі розвитку. Таким, наприклад, є розвиток матерії як її сходження рівнями організації. Так, на певному етапі розвитку фізичної матерії з'являється хімічна форма руху, а на відповідному рівні організації останньої – жива матерія, а на її основі – соціальна форма. Тут кожна вища форма, постаючи із нижчої, не заперечує, не скасовує попередню, а надбудовується над нею, як над власною основою. Щоб виникло біологічне, зовсім не потрібно, щоб зникло фізичне; точно так же соціальне зберігає “під собою” біологічне – людину як живий організм. Таку ж картину ми спостерігаємо й у розвитку науки. Наприклад, з появою теорії відносності Ейнштейна ньютонівська механіка не зникла (хоча й вичерпала себе як основа фізики), вона продовжує функціонувати як теорія порівняно повільних процесів. Так само обидві вони не щезли з виникненням теорії елементарних частинок, квантової теорії поля тощо, втім, кожна з них ґрунтується на попередній і не тільки не знищує її, а використовує для власного обґрунтування. Як бачимо, ми тут маємо своєрідні рівні розвитку фізики, переходи між якими являють собою субстанціальний тип розвитку – розвиток без заперечення досягнутої основи. І, власне, саме тут ми можемо говорити й про реальну наступність. Неважко переконатися, що саме такий (субстанціальний) тип розвитку має місце в навчально-

виховному процесі: у десятому класі не відкидається те, що було набуто в шостому класі, а вузівська програма передбачає активне використання всієї суми знань, набутих у середній школі.

Теоретичні засади наступності “по вертикалі” впливають із низки психологічних і педагогічних концепцій. Певне обґрунтування наступності міститься в концепції інформаційно-педагогічних модулів. Теорія програмованого навчання та деякі інші педагогічні технології, передовий досвід викладання всіх предметів (а особливо дисциплін гуманітарного циклу) – всі вони являють собою передумови втілення наступності й ефективний засіб подолання розриву у викладанні між школою і ВНЗ.

Однак опорною у вивченні феномена наступності є відома концепція поетапного формування розумових дій П. А. Гальперіна, Н. О. Менчинської та Н. Ф. Талізінної, яка була розроблена в межах педагогічної психології [3, с. 172]. Її автори у своїх працях розкрили суть наступності як “поетапності набуття людиною знань і вмінь”. Це вчення про складні багатопланові трансформаційні процеси, пов’язані зі становленням і формуванням нових дій, образів і понять. У цьому процесі виділяють шість етапів.

На першому етапі формується (визначається, конкретизується) мотивація навчальної діяльності об’єкта навчання (учня, студента). Мотивація є стимулом до навчальної діяльності, вона залежить від інтересів або потреб об’єкта в знаннях, від його відбіркових відчуттів, зокрема смаків. Саме індивідуальні смаки зумовлюють мотивацію, котра викликає активність суб’єкта як чинник пізнання. Мотивом стає усвідомлена причина, завдяки якій цей вибір здійснюється. Зауважимо, що збуджувальна та спрямувальна функції мотивації особистості були предметом глибоких досліджень провідних напрямів зарубіжної психології (біхевіоризм, психоаналіз З. Фрейда, “теорія поля” К. Левіна). В українській психології у нинішніх умовах це питання потребує розгляду з урахуванням нових реалій.

На другому етапі визначається орієнтовна схема розгортання та розвитку розумових дій. Формування системи орієнтирів, методологічних і методичних вимог, які детермінували б розумову дію, її трансформації, тут спирається на вже здобуті знання. Як зазначає Т. О. Ільїна, в розумовому вихованні постає коло розумових завдань, зумовлених такими чинниками, як нагромадження фонду знань – умови розумової діяльності; оволодіння основними розумовими операціями; формування інтелектуальних умінь, які характеризують розумову діяльність [5, с. 52]. Саме вони дають особистості змогу застосувати конкретні схеми орієнтовних дій, скласти їх плани та програми, виконувати навчальну діяльність, що поступово ускладнюється, з більшим ступенем самостійності. Це стосується й формування культури професійного спілкування у процесі викладання різноманітних навчальних предметів. Наступність тут має форму переходу від простого до більш складного навчального матеріалу, від опису явищ до їх сутнісних характеристик, від елементарних образів до фундаментальних понять і категорій.

На третьому етапі здійснюється основний процес засвоєння конкретного знання. Як зазначає П. Я. Гальперін, саме цей етап як наслідок двох

попередніх і водночас пролонгація трьох наступних є “центром, від якого залежить характер подальшої наступності”. Тут у концентрованому вигляді проявляється співвідношення між змістом освіти з предмета, методикою його викладання та логікою його сприйняття учнями або студентами.

На наступному (четвертому) етапі внаслідок багаторазового повторення і підкріплення процесу вивчення предмета систематичним правильним розв’язанням завдань зникає потреба однозначно дотримуватись орієнтовної схеми, напрацьованої на другому етапі, тобто тут усе більше виявляються елементи самостійного творчого підходу до справи. У розумовому розвитку встановлюється певна рівновага між зовнішньою дією та внутрішнім її оформленням у свідомості. У психологічній теорії діяльності – це явище, відоме під назвою зворотної аферентації – зворотного зв’язку в діяльності.

На п’ятому етапі формування розумових дій має місце осягнення всіх предметних, зовнішніх і внутрішніх компонентів діяльності. На цьому етапі, як правило, виникає потреба в осмисленні теоретичних засад діяльності. Поєднання їх з практичними, а отже, досягнення певних предметних результатів розумової дії є змістом шостого етапу її формування. Саме тут, врешті-решт, виявляється ефективність і спрямованість запропонованої моделі наступності, що дає можливість надалі конкретизувати її, зробити більш адекватною основній меті навчання й виховання.

Зазначимо, що теорія поетапного формування розумових дій може бути однією з психологічних умов наступності як на вищому, так і на елементарному рівнях навчання й виховання. Її гнучкість дає змогу широко застосовувати нові технології в навчанні та вихованні, а отже, її положення й вимоги слід враховувати в реальній практиці формування культури професійного спілкування у школі, особливо коли йдеться про перспективи вступу учня до ВНЗ.

Висновки. Таким чином, наступність є джерелом і проявом системного та структурного підходів до викладання навчальних предметів у вищій і середній школах, в інших системах та ланках освіти. Вона є, на думку філософів, які вивчають загальні закономірності структури особистості людини, необхідним атрибутом розвитку моральної, естетичної, духовної та професійної культури людини й суспільства загалом. Зрозуміло, що це стосується також послідовного формування та вдосконалення культури професійного спілкування майбутніх фахівців.

Україні як суб’єкту економічного, політичного й соціокультурного розвитку необхідна така система освіти, яка б відповідала національним інтересам і світовим тенденціям розвитку, готувала б фахівців нової генерації, здатних виконувати свої обов’язки на високому професійному рівні. Адже освіта – це стратегічна основа розвитку особистості, суспільства, нації й держави, засіб відтворення й нарощування інтелектуального, духовного потенціалу народу. Професійна культура та виховання є одним із важливих чинників цього процесу, і запровадження нових підходів до них, зокрема тих, які забезпечують їх реальну наступність, є важливим завданням українських педагогів, як і науковців із споріднених галузей знань.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 124–129.
2. Гаврилюк В. А. Диалектика как теория развития / В. А. Гаврилюк. – Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2000. – 175 с.
3. Гальперин П. Я. Развитие исследований по формированию умственных действий / П. Я. Гальперин // Введение в психологию. – Москва : Университет, 1999. – 332 с.
4. Годник С. М. Процесс преемственности высшей и средней школы / С. М. Годник. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. – 208 с.
5. Ильина Т. Педагогика : курс лекций / Т. Ильина. – Москва : Просвещение, 1984. – С. 72.
6. Калашник Н. Г. Читаємо англійською : навч.-метод. посіб. з естетичного виховання (густосології) курсантів та студентів відомчих вищих закладів освіти системи МВС України / Н. Г. Калашник, Ю. В. Орел-Халік. – Запоріжжя : Поліграф, 2005. – 267 с.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2015.

Орел-Халик Ю. В. Философско-педагогический подход к преемственности как одному из ведущих факторов профессиональной подготовки будущих медицинских работников

В статье рассматривается философско-педагогический подход к преемственности как одному из ведущих факторов профессиональной подготовки будущего медицинского работника. Совершена попытка проанализировать необходимость внедрения преемственности между средней общеобразовательной, профессионально-технической и высшей школами для качественной подготовки специалиста.

Ключевые слова: преемственность, педагогическое явление, высшее учебное заведение МОЗ Украины.

Orel-Khaliq Yu. Philosophical and Pedagogical Approaches to the Continuity as One of the Leading Factors of Professional Training of Future Medical Workers

Philosophical and pedagogical approaches to the continuity as one of the leading factors of professional training of future medical workers are revealed in the article. An attempt to analyze the need to introduce continuity between secondary, vocational and higher educational establishments for the improvement of quality of training was done in the article.

As a universal pedagogical phenomenon, establishment of continuity is necessary and appropriate for the development of relationship between the objects that are involved in the formation of general and professional culture of future specialists.

The article detects the pedagogical theory of continuity between secondary and higher schools, shows teaching methods, underlines combining components of the educational process and its links. Specific methods, forms, tools and pedagogical conditions of formation of professional culture during the educational process, as well as skills and abilities that tutors use in their activity were investigated in the article.

The phenomenon of continuity was studied within the dialectical and general philosophical theory.

Thus, continuity is the source and manifestation of systematic and structural approaches to the process of training of specialists at different levels of education.

Key words: continuity, pedagogical phenomenon, higher educational establishment of the Ministry of Health Service of Ukraine.